

УДК 784. 0712(477)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/52-3-8>

Олена СКВОРЦОВА,

orcid.org/0000-0003-0654-2401

заслужена артистка України,

старший викладач кафедри сольного співу та оперної підготовки

Харківського національного університету мистецтв імені І.П. Котляревського

(Харків, Україна) *elenaskvortzova22@gmail.com*

МИСТЕЦТВО АКАДЕМІЧНОГО ВОКАЛУ В СУЧАСНОМУ НАУКОВОМУ ТА ПЕДАГОГІЧНО-МЕТОДИЧНОМУ ДИСКУРСАХ

Стаття присвячена осмисленню доробку сучасної української музикології з питань вокального мистецтва. Мета статті – окреслити провідні спрямування сучасного національного наукового та педагогічно-методичного дискурсу щодо питань мистецтва вокалу. Акцентовано значущість сутнісних зрушень у стилістичній, жанровій, виразовій сферах музичного мистецтва, дифузії його академічної, народної та естрадної царин та новітніх пошуків у композиторській практиці, які слугують чинниками формування нового образу універсальної творчої особистості вокаліста та інтенсифікації наукової та педагогічно-методичної рефлексії щодо сутності та специфіки сучасного вокального мистецтва.

У статті наголошено на масштабності та різноспрямованості сучасного наукового та педагогічно-методичного дискурсу із питань мистецтва вокалу та окреслено такі його визначальні вектори, як: збереження традиційних педагогічно-методичних настанов у працях навчального спрямування; інтенсифікація наукового дослідження широкого кола питань мистецтва вокалу в монографічних працях; уведення в обрій вокальної педагогіки історичного, феноменологічного, культурологічного ракурсів осмислення вокального мистецтва; формування національно-ментальних, етнокультурних вимірів осмислення національного мистецтва вокалу; тенденція репрезентації вокального мистецтва як універсального, потенційно синтезуючого настанови академічного, народного та в естрадного вокалу; активізація дослідження історії українського вокального мистецтва в національному та світовому контекстах; осмислення специфіки інноваційних методичних настанов та новітніх вокальних технік; активізація уваги до окремих питань вокального мистецтва, зокрема щодо сутності та особливостей психологічно-емоційної компоненти вокально-виконавської творчості, а також художнього звуку та дикції як її фундаментальних основ, виконавської надійності вокаліста та специфіки виконавської артикуляції іноземними мовами тощо.

Ключові слова: мистецтво вокалу, вокальна педагогіка, методика вокалу.

Olena SKVORTZOVA,

orcid.org/0000-0003-0654-2401

Honored Artist of Ukraine,

Senior Lecture at the Department of Solo Singing and Opera Training

Kharkiv National I.P. Kotlyarevsky University of Arts

(Kharkiv, Ukraine) *elenaskvortzova22@gmail.com*

THE ART OF ACADEMIC VOCAL IN MODERN SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL-METHODOLOGICAL DISCOURSES

The paper is concerned with studying the achievements of modern Ukrainian musicology regarding the vocal art. The aim of the paper is to outline the principal areas of modern national scientific and pedagogical-methodical discourse concerning the issues of vocal art. The significance of essential changes in stylistic, genre, expressive spheres of musical art, diffusion of its academic, folk and pop spheres and the latest searches in composing practice are emphasized, which serve as factors in shaping a new image of the universal creative personality of the vocalist and the intensification of scientific and pedagogical-methodological reflection regarding the essence and specific nature of modern vocal art.

The study emphasizes the significance and diversity of modern scientific and pedagogical-methodological discourse regarding the art of vocal and outlines its major aims. They are as follows: preservation of traditional pedagogical and methodological guidelines in educational works; intensification of scientific research on a wide range of issues of vocal art in monographic works; introduction to vocal pedagogy of historical, phenomenological, culturological aspects of comprehension of vocal art; development of national-mental, ethnocultural aspects of understanding the national art of vocal; the trend of representation of vocal art as a universal, potentially synthesizing instruction of academic, folk and pop vocal; intensification of research into the history of Ukrainian vocal art in national and world contexts; comprehension of the specific nature of innovative methodical guidelines and the latest vocal techniques; intensification of attention to certain issues of vocal art, in particular the essence and features of the psychological and emotional component of vocal performance, as well as artistic sound and diction as its fundamentals, performance reliability of the vocalist and the specific character of performing articulation in foreign languages.

Key words: the art of vocal, vocal pedagogy, vocal technique.

Постановка проблеми. Рубіж XX–XXI ст. закарбував кардинальну та тотальну ревізію ціннісних, духовних настанов та пов'язаний із нею перегляд фундаментальних засад художньої рефлексії. Сутнісні зрушення у стильовій, жанровій, виразовій сферах музичного мистецтва, дифузія його раніше відокремлених, певним чином герметичних царин – академічної, народної та естрадної – стали чинниками формування новітніх, часто експериментальних пошуків композиторів. Суголосним до цих змін є також формування нового образу вокаліста – універсальної творчої особистості, здатної до мобільної трансформації виконавської позиції відповідно до жанрово-стильової «аури» конкретного твору, вільної у володінні масштабним спектром вокальних технік і засобів вокальної виразності. Природним відгуком на ці зміни стає формування нових векторів наукового та педагогічно-методичного дискурсу, спрямованих на осмислення специфіки мистецтва вокалу та фахової підготовки сучасного вокаліста.

Аналіз досліджень дозволяє констатувати перманентну значущість для сучасної наукової та педагогічно-методичної царини із питань мистецтва вокалу праць таких фундаторів вокальної педагогіки, як М. Гарсія, Д. Аспелунд, В. Багадуров, П. Голубев, Л. Дмитрієв, М. Донець-Тессейр, Дж. Лаурі-Вольпі, О. Муравйова, М. Микиша, Д. Євтушенко тощо. Надаючи їх напрацюванням нового наукового та методичного виміру, сучасні педагоги-вокалісти та науковці у сфері вокального мистецтва – В. Антонюк (2001; 2007), Б. Гнидь (1994), Н. Гребенюк (1999), О. Єрошенко (2008), С. Леонтієва (2020), Е. Макарова та В. Яковенко (2016), Т. Мадішева (2002), О. Матвєєва (2012), Н. Овчаренко (2006), Т. Пляченко (2005), О. Стахевич (2013), Т. Ткаченко (2010), а також С. Гмиріна, Л. Гринь, І. Драч, Ж. Закрасяня, В. Карпов, Л. Красовська, О. Соболева, В. Федорченко, Н. Фоломєєва, А. Хлопотова та В. Юрчук та ін. не тільки забезпечують підвалини творчої самореалізації вокаліста за умов урізноманітнення настанов мистецтва вокалу. Порушуючи як фундаментальні питання його феноменології й онтології, так і окремі питання вокального виконавства, актуалізовані зокрема запровадженням інноваційних методик і універсалізацією творчої постаті вокаліста, праці цих дослідників і педагогів формують масштабний новітній науковий та педагогічно-методичний дискурс. Різнострамованість та інтенсивність цього дискурсу проблематизує визначення його провідних тенденцій, що обумовлює **актуальність** даної статті.

Мета статті – окреслити провідні спрямування сучасного національного наукового та педа-

гогічно-методичного дискурсу щодо питань мистецтва вокалу.

Виклад основного матеріалу. Переживаючи бурхливий етап буття, позначений як збереженням, так і новаційною трансформацією атрибутивних основ у мультикультурній парадигмі сучасності, мистецтво вокалу потребує й відповідного наукового осмислення та педагогічно-методичного забезпечення. Відповіддю на ці потреби є численні підручники та навчальні посібники, в яких викладаються настанови вокального мистецтва. У цій сфері наочно виокремлюються праці, позначені збереженням усталених методичних позицій, апробованих тривалою історією та практикою світової та національної вокально-педагогічних шкіл таких дослідників та науковців, як В. Доронюк та М. Сливоцький (2007), С. Кисла (2014), Я. Кушка (2010), Я. Маслій (1996), Н. Овчаренко (2006), Т. Пляченко (2005), а також С. Бедакова, В. Оганезова-Григоренко, Ю. Юцевич тощо. У полі уваги сучасних українських педагогів-вокалістів традиційно перебувають теоретичні та практичні питання, пов'язані з фізіологією співацького апарату, формуванням академічного вокального звуку, диханням, роботою резонаторів та мовно-артикуляційного апарату, сценічною практикою вокаліста, вокально-педагогічною творчістю тощо. Значущість практичного аспекту таких методичних видань знаходить виявлення в акцентуації педагогами-вокалістами такого завдання вокальної педагогіки, як «стимулювати пошукову діяльність та творчу активність студентів засобом самостійної роботи по добору і систематизації вокально-педагогічного репертуару, виконання під власний супровід вокальних вправ з модуляціями у всі тональності, ілюстрації різноманітного вокального репертуару, моделювання педагогічних ситуацій» (Пляченко, 2005: 3).

Варто зазначити, що збережена у методичному дискурсі традиційна «тренажна» компонента, що в подальшому стає однією з основ музичної викладацької діяльності вокаліста, демонструє вагомість педагогічного складника його сучасного універсального образу та слугує активізації формування нової виконавської генерації, орієнтованої як на збереження традицій, так і самостійне творче торування новаційних шляхів розвитку вокального мистецтва.

Водночас визначальна за вагомістю у розвитку національної вокальної школи фундаментальна праця В. Антонюк (2007) демонструє тяжіння до розширення обріїв вокальної педагогіки формуванням її синтезуючого вектору, в якому поєднуються історичний, феноменологічний, культу-

рологічний, національно-ментальний та власне педагогічно-методичний ракурси висвітлення настанов вокального мистецтва. Видатна науковиця та педагогиня не тільки акцентує вагомість національних засад вокального мистецтва, що відбивається у висвітленні духовних основ, специфіки української орфоєпії, а також історичних та дидактичних основ української школи вокалу, питань їх виконавської реалізації у творчій діяльності видатних українських співаків 2 пол. ХХ ст. Звертаючись до питань феноменології й онтології світового вокального мистецтва, загальних настанов вокальної педагогіки, до складних із виконавської точки зору проблем виконання іноземними мовами, В. Антонюк фактично обґрунтовує мультикультурні засади сучасного українського мистецтва вокалу.

Новаційним явищем у сучасній національній рефлексії та педагогічно-методичному дискурсі щодо вокального мистецтва є масштабні монографічні праці. Так, В. Антонюк (2001) висвітлює питання етнонаціональної специфіки українського мистецтва вокалу, Г. Стасько (2010) – специфіку психологічних настанов у вокально-виконавській творчості. У колективній монографії (Голос людини; 2010) І. Жеребецька, О. Молодій, М. Попелюк, М. Сливоцький, Г. Стасько, М. Стефанюк, О. Шуляр звертаються до загальних теоретичних питань вокалу, зокрема пов'язаних із особливостями голосоутворення, імпедансу та формант, а також методичних питань розвитку співацького апарату.

Необхідність осмислення сучасним вокалістом його історичної та культурної місії, відповідна до інтенсивного та тривалого процесу ствердження національного вокального мистецтва у світовому культурному просторі, знаходить відображення в активізації уваги науковців до питань його історичного буття. Це засвідчують праці таких дослідників, як Б. Гнидь (1994), Л. Грінь, О. Стахевич (2013), В. Федорченко, О. Шуляр тощо, в яких висвітлюється онтологія українського вокального мистецтва як в національному, так і світовому контекстах.

Водночас, осмислюючи українське вокальне мистецтво як невід'ємну компоненту світового мистецтва вокалу, українські дослідники також акцентують вагомість його ментальних засад і на цій основі формують новий – етнокультурний, ментально детермінований модус його осмислення. Яскравим і переконливим свідченням цьому слугують розвідки В. Антонюк (2001) та С. Леонтієвої, яка позиціонує вокальне мистецтво як духовний носій цінностей української менталь-

ності, що є визначальним «для детермінування діяльності та пізнання архетипових складових у культуротворчих процесах, які здатні відбивати індивідуально-національний та загальносвітовий контекст» (2020: 154).

Потужний модус сучасного національного наукового та методично-педагогічного дискурсу щодо питань мистецтва вокалу на рубежі ХХ–ХХІ ст. формується у зв'язку із тенденціями відродження національних культурних джерел, зокрема народного пісенного виконавства, та розвитку неофольклористичного спрямування в композиторській практиці. Із часу створення «Ятранських ігор» І. Шамо (1978), які урізнобарвили жанрово-стильовий діапазон української опери варіантом опери а capella та надали нових імпульсів буттю мистецтву академічного вокалу завдяки апробації обрядового фольклору, царина національного музичного мистецтва збагатилася масштабними неофольклористичними творами Є. Станковича (фольк-опера «Цвіт папороті», камерна опера «Opera rustica»), Д. Дичко (хорова опера «Золотослов», «Різдвяне дійство»), В. Кирейка (опера-драма «Бояриня»), І. Карабиця (опера-ораторія «Київські фрески»), Г. Гаврилець (ораторія «Барбівська коляда») тощо. Неофольклористичний стильовий струмінь у контексті академічних жанрів опери та ораторії є потужним імпульсом до уведення в педагогічно-методичний дискурс питань щодо специфіки народного – національного вокального виконавства. Це закарбовує масштабна праця В. Антонюк, в якій висвітлюються особливості як академічного, так і народного, і естрадного вокалу (2007: 11–12).

На нашу думку, таке позиціонування мистецтва вокалу як універсального, синтезуючого, поза традиційним для вокальної педагогіки «герметичним» позиціонуванням його академічного, народного та естрадного спрямувань, слугує своєрідним маркером формування нової вокальної методики, суголосної новому універсальному образу творчої особистості сучасного вокаліста.

Модифікаційні інтенції сучасного національного музичного мистецтва, детерміновані експериментальними, в деяких випадках радикальними, новаціями, також спонукають до проблематизації питань мистецтва вокалу в його новітніх мовних, звуковидобувальних, виразових настановах. Універсалізм сучасного вокаліста, обумовлений як взаємодією академічної та народної традицій, так із убиранням в академічний контекст маркерів естрадного мистецтва, має результатом формування новаційного модусу наукового та педагогічно-методичного дискурсу. Його проблематизуючою

зерниною можемо вважати питання, пов'язані з осмисленням трансформаційних процесів у царині академічного вокалу, потребою у формуванні інноваційних методичних настанов, апробацією новітніх вокальних технік тощо. Це демонструють розвідки таких науковців, як Ж. Закрасняна, А. Хлопотова та В. Юрчук, Е. Макарова та В. Яковенко (2016), Н. Фоломєєва та ін.

У полі уваги сучасних науковців та педагогів перебувають і такі перманентно важливі питання вокального мистецтва, як:

– сутність і специфіка психологічно-емоційного складника вокально-виконавської творчості, що висвітлюються в дослідженнях С. Гмиріної, Н. Гребенюк (1999), О. Матвєєвої (2012), О. Єрошенко (2008), яка певним чином концентруючи здобутки музикологічного дискурсу в цій сфері, декларує, що «емоційна виразність співацького голосу є однією з найважливіших характеристик виконавської творчості співака-актора, параметри якої залежать від трансформації різноманітних емоційно-психологічних рухів, творчих нюансів у процесі співу» (2008: 13);

– виконавська надійність вокаліста, що у зв'язку із актуалізацією потреби в мобільному оновленні репертуару, зокрема новітніми творами сучасних українських композиторів, привертає увагу таких науковців, як П. Волошин, Сюй Вейвей, О. Матвєєва, яка визначає чинники та виокремлює стадії формування виконавської надійності (2012), І. Семененко, М. Іваненко та А. Павлюкова, а також опосередковано розглядається у розвідках щодо психологічного аспекту вокального виконавства таких дослідників, як Н. Кьон та Цуй Шилін, І. Щербіна тощо;

– формування та вдосконалення художнього звуку як підвалини мистецтва вокалу, що порушується у розвідках таких науковців, як С. Власова, П. Дука, О. Стахевич, А. Шпирка, Т. Ткаченко, яка висвітлює специфіку вокально-звукової культури в педагогічно-методичному ракурсі як невід'ємну компоненту професійної культури педагога-музиканта (2010);

– формування та вдосконалення виконавської вимови, що висвітлюється у працях О. Данильчук, В. Карпова, А. Ковбасюка, Л. Красовської, І. Маковецької, В. Піруса, О. Прядко, О. Соболевої.

З огляду на активність опанування світового вокального доробку, зокрема й новітнього, а також відповідно до тенденції культурної універсалізації сучасного вокаліста, активізації його діяльності у мультикультурній «аурі» рубежу ХХ-ХХІ ст. у сучасному національному дискурсі щодо питань вокального мистецтва та педагогіки активно роз-

робляються питання пов'язані зі специфікою виконавської артикуляції іноземними мовами. Цю проблемну площину, яка тривалий час традиційно була пов'язана переважно зі специфікою опанування вокалістами італійською мовами, розширюють розвідки О. Васильєвої та Ву Хунвей, Лоу Яньхуа та, головню, В. Антонюк (2007: 33–36) та Т. Мадішевої, яка підкреслює, що «звучання мови є домінантою в створенні «звукового» образу виконавцем: фоніка мови впливає і на поетичну творчість, і на творчість композитора, виконавця, перекладача. <визначає> ... не тільки образно-емоційну природу виконавства, а також й інтонаційну та фонетичну своєрідність музично-мовної інтонації» (2002: 7).

Висновки. Масштабність і різноспрямованість сучасного наукового та педагогічно-методичного дискурсу із питань мистецтва вокалу резонує із інтенсивністю процесу його новаційної модифікації, обумовленої як загальними тенденціями розвитку культури постсучасності, спрямованими на дифузю її академічної, народної та естрадної царин, так і концептуальними, образними, жанрово-стильовими та мовно-виразовими жанровими пошуками у композиторській практиці.

У сучасному національному науковому та педагогічно-методичному дискурсі щодо феноменологічної й онтологічної вокального мистецтва видається можливим окреслити такі провідні спрямування:

– збереження традиційних педагогічно-методичних настанов, що знаходить вираження у численності навчальних посібників із вокалу;

– інтенсифікація наукового опрацювання питань мистецтва вокалу, що виявляється в активному монографічному дослідженні широкого кола його проблемних площин;

– розширення обріїв вокальної педагогіки активізацією історичного, феноменологічного, культурологічного ракурсів висвітлення настанов вокального мистецтва;

– формування ментальних, етнокультурних вимірів осмислення національного мистецтва вокалу;

– тенденція репрезентації вокального мистецтва як універсального, позначеного потенціалом щодо синтезу академічної, народної традицій та настанов естрадного вокалу;

– активізація дослідження онтології українського вокального мистецтва в національному та світовому контекстах;

– осмислення трансформаційних процесів у царині академічного вокалу, специфіки інноваційних методичних настанов та новітніх вокальних технік;

– поглиблене дослідження окремих питань вокального мистецтва, які маркують його тех-

нічно-виразову специфіку, зокрема: сутності та особливостей психологічно-емоційної компоненти вокально-виконавської творчості, а також художнього звуку та дикції як її фундаментальних основ; виконавської надійності вокаліста; специфіки виконавської артикуляції іноземними мовами.

Перманентне розширення наукового та педагогічно-методичного дискурсу щодо вокального

мистецтва, його іманентна суголосність новачіям у композиторській практиці надає дослідницькому вектору статті потенційної відкритості та обумовлює **перспективи подальших досліджень**, які полягають у виявленні загальних та особливих тенденцій у сучасному світовому та національному науковому та педагогічно-методичному опануванні мистецтва вокалу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонюк В. Вокальна педагогіка (сольний спів). Київ : ЗАТ «Віпол», 2007. 174 с.
2. Антонюк В. Українська вокальна школа : етнокультурологічний аспект : монографія. Київ : Українська ідея, 2001. 144 с.
3. Гнидь Б. Історія вокального мистецтва. Київ : НМАУ, 1994. 320.
4. Голос людини та вокальна робота з ним : монографія / Стасько Г. Є., Шуляр О. Д., Сливозький М. Ю. та ін. Івано-Франківськ : Видавництво ПНУ ім. В. Стефаника, 2010. 336 с.
5. Гребенюк Н. Є. Вокально-виконавська творчість: психолого-педагогічний та мистецтвознавчий аспекти : монографія. Київ : НМАУ ім. П. І. Чайковського, 1999. 269 с.
6. Доронюк В., Сливозький М. Основи вокально-педагогічної творчості вчителя музики. Івано-Франківськ : ПНУ ім. В. Стефаника, 2007. 305 с.
7. Єрошенко О. В. Емоційна сфера у вокальній творчості: музично-естетичні та виконавські аспекти : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства / 17.00.03. Харків : Харківський державний університет мистецтв ім. І. П. Котляревського, 2008. 19 с.
8. Кисла С. Методичні рекомендації з постановки голосу для студентів вищих навчальних закладів I-IV рівнів акредитації. Глухів : Глухівський НПУ ім. О. Довженка, 2014. 68 с.
9. Кушка Я. С. Методика навчання співу: посібник з основ вокальної майстерності. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2010. 288 с.
10. Леонтієва С. Л. Сучасне вокальне виконавство як збереження духовних цінностей української культури. *Мистецтвознавчі записки*, 2020. Вип. 38. С. 154–158.
11. Мадишева Т. П. Співак і мова (культура співу мовою оригіналу: теорія і практика). Харків : Штрих, 2002. 160 с.
12. Макарова Е. В., Яковенко В. Г. Інноваційні напрями процесу вокальної підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва. *Професійна мистецька освіта і художня культура: виклики XXI століття* : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (14-15 квітня 2016 р., м. Київ). Київ : Київський університет ім. Б. Гринченка, 2016. С. 613–618.
13. Маслій К. С. Виховання голосу співака : навч. посіб. Рівне : «Ліста», 1996. 120 с.
14. Матвеева О. Формування виконавської надійності вокалістів у процесі роботи над музичними творами. *Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія 16 : Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики*, 2012. Вип. 16 (26). С. 84–88.
15. Овчаренко Н. А. Основи вокальної педагогіки. Кривий Ріг : Видавничий дім, 2006. 116 с.
16. Пляченко Т. М. Методика викладання вокалу. Кіровоград : КДПУ, 2005. 80 с.
17. Скворцова О. Тенденції трансформації академічного вокалу в українській опері межі XX–XXI ст. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 2021. Вип. 40. Т. 3. С. 42–47.
18. Стасько Г. Є. Психотехніка співу у вокальній педагогіці : монографія. Івано-Франківськ : Вид. ПНУ ім. В. Стефаника, 2010. 136 с.
19. Стахевич О. Г. З історії вокально-виконавських стилів та вокальної педагогіки. Вінниця : Нова книга, 2013. 176 с.
20. Ткаченко Т. В. Теоретико-методичні основи формування вокально-звукової культури майбутнього вчителя музики у процесі професійної підготовки : автореф. дис. ... д-ра пед. наук / 13.00.04. Київ, 2010. 43 с.

REFERENCES

1. Antoniuk, V. (2007). *Vokalna pedahohika (solnyi spiv)* [Vocal pedagogy (solo singing)]. Kyiv: ZAT «Vipol» [in Ukrainian].
2. Antoniuk, V. (2001). *Ukrayinska vokalna shkola: etnokulturolohychnyi aspekt: monografiia* [Ukrainian vocal school: ethnocultural aspect: monograph]. Kyiv: Ukrayinska ideia [in Ukrainian].
3. Hnyd, B. (1994). *Istoriia vokalnoho mystetstva* [History of vocal art]. Kyiv: NMAU [in Ukrainian].
4. Stasko, H. Ye. & Shulyar, O. D., Slyvotskyi M. Yu. et cet. (2010). *Holos liudyny ta vokalna robota z nym: monohrafiia* [Human voice and its vocal training: monograph]. Ivano-Frankivsk: Vydavnytstvo PNU im. V. Stefanyka [in Ukrainian].
5. Hrebenuk, N. Ye. (1999). *Vokalno-vykonavska tvorchist: psykhologo-pedahohichnyi ta mystetstvoznavchyi aspekty: monografiia* [Vocal Performance: Psychological-Pedagogical and Artistic Aspects: monograph]. Kyiv: NMAU im. P. I. Chaykovsky [in Ukrainian].

6. Doroniuk, V. D., & Slyvotskyi, M. Yu. (2007). *Osnovy vokalno-pedahohichnoi tvorchosti vchytelia muzyky* [Fundamentals of vocal-pedagogical creative work of a music teacher]. Ivano-Frankivsk: PNU im. V. Stefanyka [in Ukrainian].
7. Ieroshenko, O. V. (2008). *Emotsiina sfera u vokalnii tvorchosti: muzichno-estetychni ta vykonavskyi aspekty* [Emotional sphere in vocal work: musical aesthetic and performing aspects]. Extended abstracts of candidate thesis. Kharkiv: Kharkiv I. P. Kotlyarevsky State University of Art [in Ukrainian].
8. Kysla, S. (2014). *Metodychni rekomendatsii z postanovky holosu dlia studentiv vyshchych navchalnykh zakladiv I–IV rivniv akredytatsii* [Methodical recommendations from the voice training for the students of higher educational establishments of I–IV of levels of accreditation]. Hlukhiv: Hlukhivskiy NPU im. O. Dovzhenka [in Ukrainian].
9. Kushka, Ya. (2010). *Methodyka navchannia spivu: posibnyk z osnov vokalnoi maisternosti* [Methodology of singing studies: manual on bases of vocal mastery]. Ternopil: Navchalna knyha – Bohdan [in Ukrainian].
10. Leontieva, S. (2020). *Suchasne vokalne vykonavstvo yak zberezhenia dukhovnykh tsinnosti ukrainskoi kultury* [Modern vocal art as the preservation of the spiritual values of Ukrainian culture]. *Mystetstvoznavchi zapysky: zb. nauk. prats*, 38, pp. 1154–158 [in Ukrainian].
11. Madyшева, T. (2002). *Spivak i mova (kultura spivu movoiu oryhinalu: teoriia i praktyka* [A singer and language. The culture of singing in the original language]. Kharkiv: Shtrykh [in Ukrainian].
12. Makarova, E. V., Yakovenko, V. H. (2016). *Innovatsiini napriamy protsesu vokalnoi pidhotovky maibutnoho vchytelia muzychnoho mystetstva* [Innovation directions of process of vocal preparation of future teacher of music art]. *Profesiina mystetska osvita i khudozhnia kultura: vyklyky XXI stolittia: materialy II Mizhnarodnoi naukovy-praktychnoi konferentsii (14-15 kvitnia 2016 r., m. Kyiv)*, pp. 613-618 [in Ukrainian].
13. Maslii, K. (1996). *Vykhovannia holosu spivaka: navchalni posibnyk* [Education of singer`s voice: tutorial]. Rivne: «Lista» [in Ukrainian].
14. Matvieieva, O. (2012). *Formuvannia vykonavskoi nadiinosti vokalistiv u protsesi roboty nad muzychnymy tvoramy* [Formation of performing reliability of vocalists in the process of working on musical work]. *Scientific journal of M. P. Drahomanov Pedagogical University. Series 16. Teacher`s Creative Personality: Problems of Theory and Practice*, 16 (26), pp. 84–88 [in Ukrainian].
15. Ovcharenko, N. (2006). *Osnovy vokalnoi pedahohiky* [Fundamentals of vocal pedagogy]. Kryvyi Rih: Vydavnychi dim [in Ukrainian].
16. Pliachenko, T. (2005). *Metodyka vykladannia vokalu* [Methods of teaching vocals]. Kirovohrad: KDPU [in Ukrainian].
17. Skvortsova, O. (2021). *Tendentsii transformatsii akademichnoho vokalu v ukrainskii operi mezhi XX–XXI st.* [Trends in the transformation of the academic vocal in Ukrainian opera between 20th-21st centuries]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 40, pp. 42–47 [in Ukrainian].
18. Stasko, H. (2010). *Psyhotekhnika spivu u vokalnii pedahohitsi: monografiia* [Singing Psychotechnics in Vocal Pedagogy: monograf]. Ivano-Frankivsk: Vyd. PNU im. V. Stefanyka [in Ukrainian].
19. Stakhevych, O. (2013). *Z istorii vokalno-vykonavskykh styliv ta vokalnoi pedahohiky* [From the history of vocal and performing styles and vocal pedagogy]. Vinnitsa: Nova knyha [in Ukrainian].
20. Tkachenko, T. (2010). *Teoretyko-metodychni osnovy formuvannia vokalno-zvukovoi kultury maibutnoho vchytelia muzyky u protsesi profesiinnoi pidhotovky* [Theoretical and methodological foundations of future music teacher vocal and sonic culture formation in the process of professional training]. Extended thesis of Doctoral dissertation. Kyiv: M. P. Drahomanov National Pedagogical University [in Ukrainian].